

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.77:004(100)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/8>

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ПРОБЛЕМИ АВТОРСТВА ТА ДОСТУПУ

INTELLECTUAL PROPERTY IN THE DIGITAL AGE: ISSUES OF AUTHORSHIP AND ACCESS

Гуржій А.В., к.ю.н.,
доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державний торговельно-економічний університет

Паутов Д.С., студент III курсу факультету міжнародної торгівлі та права
Державний торговельно-економічний університет

У статті проаналізовано трансформаційні процеси у сфері інтелектуальної власності під впливом цифрових технологій. Зосереджено увагу на ключових викликах цифрової епохи – складнощах визначення авторства в умовах колективного та автоматизованого створення контенту, а також обмеженнях доступу до знань через правові, економічні та технічні бар'єри. Розглянуто нові підходи до верифікації авторського внеску, зокрема через цифрові ідентифікатори (ORCID, DOI), які дозволяють фіксувати участь конкретних осіб у створенні цифрових продуктів. Підкреслено, що стрімкий розвиток штучного інтелекту та генеративних алгоритмів вимагає переосмислення традиційного уявлення про авторство та власність на результати інтелектуальної праці, що набуває особливої актуальності у науково-освітньому середовищі.

Особливу увагу приділено дискусії щодо балансу між охороною прав творців і забезпеченням відкритого доступу до знань. У статті наголошено на негативних наслідках комерціалізації наукової інформації, зокрема в академічному секторі, де політика платного доступу до видань посилює цифрову нерівність. Наведено приклади міжнародних ініціатив, таких як рекомендації ЮНЕСКО з відкритої науки, концепція FAIR-принципів, а також політики Європейського Союзу у сфері відкритих даних, що спрямовані на забезпечення рівного, прозорого та ефективного обміну знаннями.

У контексті українських реалій проаналізовано нормативні прогалини, фрагментарність законодавства, обмеження в доступі до відкритих ресурсів і перспективи, пов'язані з євроінтеграцією та участю в програмі Horizon Europe. Підкреслено необхідність системного оновлення національного законодавства, підтримки цифрових репозитаріїв, формування культури відкритого доступу, цифрової правосвідомості та заохочення авторів до поширення результатів своєї праці у вільному цифровому середовищі. Зроблено висновок про важливість пошуку нової збалансованої моделі правового регулювання, яка одночасно захищає інтереси авторів, відповідає викликам цифрової доби та сприяє вільному обігу знань як основи сталого розвитку демократичного суспільства.

Ключові слова: інтелектуальна власність, цифрова епоха, авторське право, відкритий доступ, наука, цифрова ідентифікація, колективне авторство, правова охорона, публічний домен, цифрові технології.

The article analyzes the transformation processes in the field of intellectual property under the influence of digital technologies. The authors focus on the key challenges of the digital era – the difficulties of determining authorship in the context of collective and automated content creation, as well as restrictions on access to knowledge due to legal, economic and technical barriers. New approaches to verification of author's contribution are considered, in particular through digital identifiers (ORCID, DOI), which allow recording the participation of specific individuals in the creation of digital products. It is emphasized that the rapid development of artificial intelligence and generative algorithms requires a rethinking of the traditional concept of authorship and ownership of intellectual work.

Particular attention is paid to the discussion on the balance between the protection of creators' rights and ensuring open access to knowledge. The negative consequences of the commercialization of scientific information, in particular in the academic sector, where the policy of paid access to publications increases digital inequality. Examples of international initiatives, such as the UNESCO Open Science Guidelines, the FAIR principles concept, and the European Union's open data policy, aimed at ensuring equal, transparent, and effective knowledge sharing, are provided.

In the context of Ukrainian realities, the authors analyze regulatory gaps, fragmentation of legislation, restrictions on access to open resources, and prospects related to European integration and participation in the Horizon Europe program. It is emphasized the need to systematically update national legislation, support digital repositories, create a culture of open access, digital legal awareness, and encourage authors to disseminate the results of their work in a free digital environment. It is concluded the importance to search for a new balanced model of legal regulation which protects the interests of authors, promotes the free flow of knowledge as the basis for sustainable development of a democratic society.

Key words: intellectual property, digital age, copyright, open access, science, digital identification, collective authorship, legal protection, public domain, digital technologies.

У світі активної глобалізації, де цифрові технології стрімко змінюють усі сфери життя, інтелектуальна власність набуває не тільки нового значення, але й унікальних форм. Такі традиційні поняття, як створення, збереження, поширення знань, авторство, стали розмитим явищем у цифрову епоху. З однієї сторони, численні цифрові платформи, та й інтернет в цілому, відкривають небачені можливості для обміну інформацією та інновацій, з іншого – породжують численні виклики, пов'язані з правами авторів, комерційним використанням результатів творчої діяльності та обмеженням доступу до техно-

логічних ресурсів. У цьому контексті виникають світові виклики переосмислити підходи до регулювання інтелектуальної власності, особливо в аспекті забезпечення справедливого доступу до знань та інструментів розвитку. Саме ці суперечності й стануть предметом аналізу у даному дослідженні.

Одна з ключових дилем сучасної інтелектуальної власності у цифровому середовищі полягає в необхідності знайти рівновагу між охороною прав авторів і забезпеченням вільного доступу до знань та інновацій. Розвиток цифрових технологій значно спростив процеси відтворення,

розповсюдження й адаптації інформаційного контенту, що ускладнило встановлення чітких меж авторських прав і власності на результати творчої діяльності. На думку українських дослідників, цифрові технології розмивають традиційні межі між споживачами контенту та їх авторами (творцями), що вимагає нових підходів до визначення авторства та правомірного використання результатів творчої діяльності [1]. У той же час, чинні юридичні механізми, спрямовані на захист прав інтелектуальної власності, часто створюють бар'єри для вільного обміну знаннями, гальмуючи науково-технічний поступ і посилюючи нерівність у доступі до цифрових ресурсів. Це особливо помітно в таких сферах, як освіта, наука та інноваційна діяльність, де безперешкодний доступ до сучасної інформації має вирішальне значення. Отже, актуальність проблеми полягає в необхідності сформувати збалансовану модель, яка одночасно забезпечувала б правовий захист інтересів авторів і сприяла відкритому, рівноправному доступу до знань у глобальній цифровій екосистемі.

Період стрімкої цифровізації, що стартував із широкого впровадження комп'ютерних технологій та глобалізації мережевого середовища, радикально змінив підходи до регулювання прав інтелектуальної власності. Поява нових технічних засобів для комунікації, навчання, досліджень і творчої діяльності водночас призвела до виникнення складних соціально-правових і моральних проблем, які стосуються визначення авторства, охорони прав творців та справедливого розподілу доступу до знань і технологічних рішень. У новій реальності, що характеризується інформаційною насиченістю, продукти інтелектуальної праці дедалі частіше сприймаються не лише як економічні активи, але й як стратегічні ресурси, контроль над якими впливає на національну безпеку, державну політику й глобальну конкурентоздатність.

В умовах зростаючої цифрової глобалізації основні напрями дискусій у сфері інтелектуальної власності зосереджені навколо двох протилежних векторів: з одного боку – необхідність забезпечення ефективного захисту авторських прав, особливо в умовах постійного піратства та нелегального копіювання, з іншого – вимога суспільства до відкритості знань, вільного обміну інформацією та технологіями задля сприяння розвитку, інноваціям і загальному благу. Саме на перехресті цих актуальних проблем формуються основні виклики, що потребують нових підходів та механізмів у сфері правового регулювання [1; 2, с. 513].

Ключовою дилемою стає пошук балансу між юридичним захистом інтелектуальної власності та принципами відкритого доступу. Цифрова епоха суттєво спростила процеси копіювання, поширення і трансформації інформаційного контенту, що ускладнило регулювання правового статусу цифрових об'єктів. Цікавою є думка Степаненка О. І. стосовно цього питання, як зазначає автор у своїй статті, що автоматизована генерація інтелектуальної власності в умовах розвитку штучного інтелекту змінює традиційне уявлення про авторство, піднімаючи питання розподілу прав між розробником алгоритму, користувачем і самим ШІ. Це свідчить про трансформацію авторства в напрямі гібридних або автоматизованих форм, які складно ототожнити з конкретною особою [3, с. 141].

У відповідь на ці виклики наукова спільнота пропонує моделі спільного авторства, гнучкіші механізми розподілу прав, а також розвиток нових підходів до маркування індивідуального внеску в колективний цифровий продукт. Зокрема, пропонується запровадження цифрових ідентифікаторів (ORCID, DOI тощо) для відстеження участі конкретної особи у створенні інформаційного об'єкта. Однак ці інструменти потребують подальшого нормативного регулювання та визнання на міждержавному рівні.

Окрім складнощів у фіксації авторства, особливої актуальності набуває проблема нерівності у доступі до

знань. Комерціалізація академічної інформації, політика платних підписок на наукові видання, створюють перешкоди для вільного обміну ідеями. Як зазначає Бурлак Я., така політика веде до фрагментації глобального наукового середовища, де лише обмежене коло дослідників має доступ до повноцінної інформаційної бази [1]. В свою чергу Гутий Б. В. вважає, що саме у цифрову епоху правила використання інтелектуальних творів дедалі частіше визначаються умовами ліцензування, які можуть передбачати як оплату, так і безкоштовний доступ. Залежно від виду ліцензії, автори встановлюють конкретні межі щодо використання, розповсюдження чи модифікації свого контенту. Водночас поширюється практика відкритих ліцензій, що дає змогу іншим особам легально користуватися цифровими матеріалами за заздалегідь визначеними умовами, зберігаючи водночас авторські права [2, с. 514].

Із розширенням можливостей Інтернету суттєво загострилася проблема порушення авторських прав, зокрема незаконного копіювання та поширення результатів інтелектуальної діяльності. Сучасні цифрові інструменти значно спростили процес тиражування та обміну контентом, що викликає необхідність удосконалення механізмів контролю та захисту прав авторів. У той же час цифрова реальність породжує нові суперечності між інтересами творців і правовласників та правом суспільства на вільний доступ до інформації. Особливо це стосується випадків використання контенту для освітніх цілей, наукових розвідок чи іншої діяльності, що має суспільне значення, де традиційні обмеження авторського права можуть вступати в конфлікт із публічними інтересами [4, с. 169].

У сучасному цифровому середовищі питання надмірного правового регулювання набуває особливої актуальності. Дослідження підкреслює, що встановлення жорстких обмежень на новітні форми творчості та застосування технологій здатне істотно стримувати культурний розвиток і інноваційні процеси. Особливо це стосується ситуацій, коли нові форми креативної діяльності передбачають переосмислення вже існуючих традицій та інтеграцію цифрових інструментів у процес творення [5, с. 17–18]. Дослідники акцентують увагу на тому, що традиційне уявлення про митця як ізольованого генія більше не відповідає реаліям – у сучасному світі творчий результат часто є продуктом взаємодії людини, технології та інституційного середовища. Отже, з огляду на складність таких креативних мереж, обмеження у сфері інтелектуальної власності мають запроваджуватись лише у випадках, коли для цього є обґрунтовані підстави. Інакше існує ризик втрати простору для вільного культурного обміну, що особливо критично в умовах стрімкого розвитку цифрових платформ та штучного інтелекту.

Як зазначає Джеймс Бойл у своєму творчому доробку «суспільству необхідна рівновага між економічними інтересами правовласників та інтересами публіки. Публічний домен, на його думку, має бути не винятком, а структурною частиною правової системи» [6, с. 238–239, 244]. Це дозволить не лише забезпечити свободу творчості, а й сприяти розвитку нових форм колективної взаємодії – від відкритої науки до громадського контролю над інформаційними монополіями.

У контексті цифрових перетворень питання охорони авторських прав в Україні набуває особливої ваги. Незважаючи на офіційно задекларовану стратегію цифровізації та поступову гармонізацію національного законодавства з нормами Європейського Союзу [1], існує низка гальмуючих чинників. Серед них – обмежений доступ до освітніх та наукових ресурсів, фрагментарне нормативне регулювання у сфері відкритого доступу, а також відсутність системної державної політики, яка б стимулювала авторів до поширення результатів своєї праці через відкриті цифрові платформи.

Стрімкий розвиток цифрових технологій докорінно змінює підходи до правового регулювання інтелектуаль-

ної власності. Сьогодні процеси створення, розповсюдження та використання результатів творчої діяльності відбуваються у відкритому мережевому середовищі, що породжує нові виклики для авторства, правової охорони та забезпечення вільного доступу до знань. У цих умовах традиційні правові моделі потребують переосмислення й адаптації до цифрової реальності, аби гарантувати справедливий баланс між інтересами творців та потребами суспільства [4, с. 169].

На глобальному рівні ключовим документом є Рекомендації ЮНЕСКО з відкритої науки, прийняті у 2021 році. У документі наголошується, що відкритий доступ до результатів наукової діяльності, освітніх ресурсів і технологій є необхідною умовою досягнення Цілей сталого розвитку. Водночас підкреслюється необхідність збереження прав авторів, визнання їхнього внеску та захист від недобросовісного використання [8, с. 2, 11].

Європейський Союз також активно впроваджує політики відкритих даних та підтримує ініціативи FAIR-принципів (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable), що мають забезпечити ефективний обмін знаннями на основі цифрових технологій [7].

Попри це, спостерігаються й позитивні тенденції. Частина українських вищих навчальних закладів активно впроваджує політику відкритого доступу до наукових публікацій. Водночас Україна бере участь у масштабних європейських ініціативах, таких як Horizon Europe, що передбачають використання принципів відкритої науки, підтриманих Рекомендаціями ЮНЕСКО [8, с. 9–10, 26], а також концепцією FAIR, запропонованою Європейською комісією.

Отже, проаналізувавши все вищесказане, можемо сказати, що аналіз трансформацій у сфері інтелектуальної власності під впливом цифрових технологій засвідчує необхідність фундаментального переосмислення існуючих правових, етичних і соціальних підходів до регулю-

вання авторських прав. Цифрова епоха створила принципово нове середовище, у якому класичні моделі охорони інтелектуального продукту втрачають ефективність. Глобальний обіг інформації, спільна авторська участь у створенні контенту, миттєве тиражування знань і матеріалів – усе це створює нові виклики, які потребують не лише адаптації законодавства, а й культурної трансформації у сприйнятті понять «автор», «володіння» та «доступ».

З одного боку, спостерігається посилення необхідності захисту авторських прав у цифровому середовищі, що є логічним кроком у відповідь на масові випадки неправомірного використання інтелектуального контенту. З іншого – жорсткі правові обмеження часто блокують можливості для відкритого обміну інформацією, знижують доступність знань для широких верств суспільства та гальмують інноваційний розвиток. Ця дилема потребує пошуку збалансованих рішень, які враховують як права творців, так і суспільні інтереси.

Високий рівень цифрової нерівності, обмежений доступ до академічних ресурсів, надмірна комерціалізація наукової інформації – усе це чинить тиск на систему освіти, досліджень і технічного прогресу, особливо у країнах із обмеженим фінансуванням. У таких умовах особливо ваги набувають міжнародні ініціативи з відкритого доступу та публічного домену, зокрема в межах політики ЄС, ЮНЕСКО та світової ініціативи Open Science.

Україна наразі перебуває на перехресті цифрової трансформації та євроінтеграції, має унікальний шанс переосмислити національну політику у сфері інтелектуальної власності. Йдеться не лише про адаптацію законодавства, а й про стимулювання культури відкритого доступу, розвиток цифрових репозитаріїв, підтримку авторів та науковців через прозорі моделі ліцензування. У перспективі це дозволить сформувати правове середовище, у якому інтелектуальні ресурси стануть не лише об'єктами правового захисту, а й рушіями розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інтелектуальна власність та її захист у цифрову епоху. Юридична газета. 2024. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/intelektualna-vlasnist-ta-yiyi-zahist-u-cifrovu-epohu.html> (дата звернення: 03.05.2025).
2. Гутний Б. В. Інтелектуальна власність у цифрову епоху: сучасні виклики та тенденції. Електронний журнал: «Актуальні питання у сучасній науці». Серія № 3(33). 2025. с. 508–521. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/21398/21372> (дата звернення: 03.05.2025).
3. Степаненко О.І. Інтелектуальна власність в епоху цифрової економіки та штучного інтелекту: виклики, можливості, ризики. URL: <https://zenodo.org/records/15180483> (дата звернення: 03.05.2025).
4. Барановська В.М. Право інтелектуальної власності в цифрову добу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. № 77. с. 167–171. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299840/292349> (дата звернення: 03.05.2025).
5. Jurcys P., Fenwick M. Originality and the future of copyright in an age of generative AI. ResearchGate. 2023. 36 p. URL: https://www.researchgate.net/profile/Paulius-Jurcys-2/publication/374596652_Originality_and_the_future_of_copyright_in_an_age_of_generative_AI/links/65b752f61bed776ae30b7887/Originality-and-the-future-of-copyright-in-an-age-of-generative-AI.pdf (дата звернення: 03.05.2025).
6. Boyle J. *The Public Domain: Enclosing the Commons of the Mind*. New Haven: Yale University Press, 2008. 336 p. URL: https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5385&context=faculty_scholarship (дата звернення: 03.05.2025).
7. European Commission. *Intellectual Property and the Digital Economy*. Brussels, 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0760> (дата звернення: 03.05.2025).
8. UNESCO. *Open Science Recommendation*. Paris, 2021. 36 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949> (дата звернення: 03.05.2025).